

Kaligrafia – sztuka chińskich znaków

【书法——中国文字的艺术】

IRENA KADULSKA

(Uniwersytet Gdański)

SUN MIN, *PAPIER, TUSZ I PĘDZEL, CZYLI TRAKTAT O CHIŃSKIEJ KALIGRAFII*, PRZEKŁAD: ZESPÓŁ: K. BURKIEWICZ, J. JAŚ, D. JAŚKOWSKI, I. SOCHACKA, M. SOUF-FEZ, M. SZTUKA POD KIERUNKIEM PROF. WU LAN, WERYFIKACJA PRZEKŁADU W. BORKOWSKI, WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU GDAŃSKIEGO, GDAŃSK 2017, SS. 237, I NLB., IL. 170 (NUMERACJA ILUSTRACJI W PODZIALE NA ROZDZIAŁY).

Naukowy traktat o chińskiej kaligrafii został przygotowany przez wybitnego specjalistę, sławnego chińskiego kaligrafa Sun Min, wyróżnionego Szanghajską Nagrodą Kaligraficzną i tytułem Osobowości Roku (2006) w tejże dziedzinie. Polską edycję dzieła przyjęto w Chinach jako duże wydarzenie, uczczone uroczystą promocją podczas Dni Książki w sierpniu 2017 roku w Szanghajskim Centrum Wystawienniczym. Traktat w bezpośrednim przekładzie jest niewątpliwie najlepszym odzwierciedleniem aktywnej polsko-chińskiej wymiany kulturowej. Wieloletnią pracę nad tłumaczeniem prowadził Zespół wysokiej klasy sinologów – absolwentów uczelni chińskich i polskich, obecnie pracujących w Polsce, kierowany przez profesor Wu Lan – dyrektor wykonawczą Instytutu Konfucjusza w Gdańsku. Książkę wydało Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego na mocy upoważnienia przez Wydawnictwo Książek Klasycznych w Szanghaju (Shanghai Chinese Classica Publishing House). Decyzji tej towarzyszy informacja o nominacji książki do B&R BOOK PROGRAM, stworzonego dla zagranicznej promocji dzieł chińskich.

Inicjatywa wspomnianego Zespołu Tłumaczy została podjęta z intencją przybliżenia polskich odbiorców do imponującego światowego wzrostu zainteresowania chińską sztuką kaligrafii. Wybór traktatu *Papier, tusz i pędzel* oznacza wprowadzenie mistrzowskiego wykładu Sun Mina w krąg lektur polskiego czytelnika. Tutaj możemy z uznaniem powiedzieć o walorach i roli polskiego przekładu, o jego pięknie, o wypracowanej jasności trudnego wywodu i o szlachetnym zredagowaniu formuł tak odległych kulturowo. Czytelnik zbliży się tu do pisma mistrzów

kaligrafii i w poczuciu zrozumienia przekroczy mur pięciu tysiącleci historii tej sztuki wizualnej. Właśnie sztuki, albowiem chińska kaligrafia jako malowanie słowa jest pełnym uroku artystycznym kunsztem wyrażającym ducha artysty, jego myśli i emocje towarzyszące stawianiu znaków. Stąd też wynika niepowtarzalny styl i oryginalność kaligrafii Mistrzów.

Przechodząc do prezentacji samego tomu – funkcję objaśniającą zagadnienia podstawowe spełnia *Wstęp*, zachęcający do lektury. Odbiorca jako adept sztuki kaligrafii otrzymuje informację o niezbędnym przygotowaniu duchowym, intelektualnym, estetycznym i praktycznym umożliwiającym podążanie ścieżką kaligrafii. Obok oczekiwań wobec osobowości i talentów odbiorcy fenomen kaligrafii stawia przed nim wymóg szerokiej wiedzy teoretycznej i znajomości dzieł. Temu właśnie służy książka mająca w tytule nazwy „skarbów gabinetu” niezbędnych w procesie pisania: papier, tusz i pędzel. Samo ich poznawanie, odmiany i wpływ „skarbów gabinetu” na rodzaj pisma jest już pasjonującą lekturą. Dalej wyłożono cztery podstawowe techniki pisania, których znajomość umożliwi delectowanie się dziełem kaligraficznym.

Wśród celów i założeń książki wymieńmy: przedstawienie historii i procesu rozwoju sztuki kaligrafii, objaśnienie jej istoty, tajemnicy, ducha i funkcji. Celem pracy jest także edukacja bezpośrednia przez egzemplifikację historycznego rozwoju – od piktogramów, znaków wróżebnych (wrytych np. na skorupach żółwi, kościach zwierzęcych, naczyniach z brązu), poprzez późniejsze inskrypcje kamienne, zapisy na jedwabiu i wachlarzach i dalej – kompozycje plastyczne, aż do wysokiego kunsztu, a następnie artystycznej sztuki kaligrafii. Tablice przykładowych ilustracji włączonych ściśle w kolejne rozdziały (i tym rozdziałom wyłącznie przypisane) należy uznać za niezbędną, atrakcyjną realizację zasady pogładowości. Zapewne pomocny w lepszej orientacji byłby tematyczny spis zebranych w książce ilustracji. Dzięki nim czytelnik lepiej poznaje właściwości i różnice między stylami pism: pieczęciowym, kancelaryjnym, wzorcowym, bieżącym, aż do szkicowego. Przyznaję, że duże wrażenie wywarła na mnie swoboda stylu trawiastego. Zainteresowanym wskazano tytuły klasycznych wzorników stylów unaoczniających wielostruktalność zapisów obejmujących obraz całości, układ zapisu, samo pismo i niezbędną, zawsze ozdobną, czerwoną pieczęć kaligrafa.

Książka obejmuje sześć rozdziałów poprzedzonych, wspomnianym wcześniej, *Wstępem*. Ich układ kompozycyjny zaplanowano według reguł akademickiego wykładu. Pracę inicjuje rozdział *Krótką historia chińskiej kaligrafii*, będący prezentacją początków, rozwoju i przykładów charakterystycznego pisma z czasów panowania kolejnych dynastii. Dociekliwość toku narracyjnego ujawnia się szczególnie we fragmentach wykazujących łączność wydarzeń politycznych i procesów społecznych ze zmianami stylu i powstawaniem nowych nurtów kaligrafii np. w epoce Ming. Tym

ustaleniom towarzyszą przykłady pracy Wielkich Kaligrafów i starannie dobrane tablice ilustrujące zabytkowe kaligrafie.

Rozdział 2. poświęcono wiedzy elementarnej, na którą składa się znajomość podstawowych stylów pisma, klasycznych form kompozycyjnych oraz przyborów kaligraficznych (tzw. cztery skarby gabinetu). Dokładność omówienia zagadnień praktycznych idzie w parze z opisem funkcji narzędzi (np. kamień pi-sarski), ale także łączy się z przedstawieniem stylów pisma i ich rozróżnianiem. Tu objaśniono również konwencje decydujące o kompozycji prac kaligraficznych, takich jak różnorakie zwoje, duplety (równoległe kompozycje dwóch zapisów), wachlarze, składane albumy i inne; zaznaczono, że praktyka artystyczna może tworzyć nowe kompozycje. Rozdział ten wyróżnia wielość objaśnień pojęciowych i nazw materialnych. Każdemu z nich towarzyszy zapis chińskiej nazwy oryginalnej, co służy celom edukacyjnym, a zarazem realizuje zasadę pełnego objaśnienia terminów.

W prowadzonym wykładzie kolejny ważny etap stanowi omówienie procesu pisania w rozdziale 3. *Podstawowe zasady pisania w chińskiej kaligrafii*. Znajdujemy tu dobre wytłumaczenie techniki stawiania znaków, ich pisania, używania tuszu (panowania nad jego nasyceniem), czyli gęstością zapisu tekstów. Rozdział jako całość służy ćwiczeniom praktycznym – od opisów postawy, do prowadzenia ręki w bezpośrednim spotkaniu pędzla z tuszem i papierem. Tu ważną rolę odgrywają zarówno rady i przestrogi, jak i rysunki ilustrujące troskę o proporcje oraz o rozplanowanie zapisu wieloelementowego. W planowaniu istotną rolę odgrywa wyznaczenie środka ciężkości, wokół którego powstaną kompozycje. Trzeba podkreślić, że trudne zadania podzielono tu przykładami na mniejsze jednostki, np. planowanie kompozycji okalającej i zachowanie właściwej przestrzeni między znakami. Pełne opanowanie techniki pisania wymaga wykonania następnego kroku, czyli przejścia od pojedynczych znaków do techniki kompozycji całych tekstów. To właśnie jest pełną umiejętnością kaligrafa, który zarazem powinien wyraźnie widzieć swoją indywidualną drogę, „stając przed lustrem prawdy”.

Rozdział 4. poświęcony *Walorom estetycznym chińskiej kaligrafii* jest wypowiedzią sformułowaną precyzyjnie i zwięźle. Kaligraf, aby opisać bogactwo świata, przywołuje kluczowe cechy każdej rzeczy; unikając polityki – szuka inspiracji w naturze. Ta postawa duchowa i ideowa zarazem została przedstawiona jako proces w trakcie swego historycznego rozwoju. Zwrócono tu także uwagę na emocjonalną szczerłość znaków i zapisów kaligraficznych oraz na ich związek z postawą otwartości („tylko prawe serce nakreśli doskonałą kreskę”). Niezmiernie sympatyczny fragment mówi o łaskawości bogów wina wobec mistrzów sztuki kaligraficznej, obdarzonych natchnieniem w Pawilonie Orchidei. Optymistycznie brzmi też zapewnienie, że każdy kaligraf żyje dłużej, gdyż pracując, otwiera swoją duszę.

Kolejny, 5. rozdział ma tytuł wysoce uogólniony i dotyczy *Wstępnych uwag na temat chińskiej kaligrafii*. Zwrócono tu uwagę na kluczowe zasady i metody dydaktyczne. Za podstawową zasadę uznano wybór wzoru lub wybór mistrza, a co za tym idzie – przyjęcie artystycznego stylu i respektowanie zasad pisowni, według których nastąpi proces naśladowania wielkich dzieł. W toku wypowiedzi przypomniano wiele nazwisk wybitnych kaligrafów. Omówiono także kwestię zgodności wybranego stylu z upodobaniami ucznia, co sprzyja wzrostowi jego kunsztu. Młody mistrz dzięki niezłomnej wierności ideałom, jedności nauki z własnym postępowaniem oraz wytrwałości odnajdzie znaczenie tych wartości i wypracuje postawę umiaru w działaniu własnym.

W rozdziale 6. *Kaligrafia chińska – wybrane przykłady* szacowna sztuka kaligrafii zostaje postawiona wobec współczesnych, elektronicznych środków komunikacji. I, jak pisze autor, znaki kodu komputerowego praktycznie zastępują dziś tradycyjne pismo. Zarazem dostrzega, że tempo komunikacji, przyrost informacji, rosnące pragnienie przyjemności i dóbr obniżyły szacunek dla tradycyjnych wartości i stabilnego rytmu życia. W tej sytuacji kaligrafia jest w stanie udzielić duchowego wsparcia głównie dzięki treściom, które w niej zapisano, oraz dzięki koncepcji artystycznej zawierającej doskonałość i urok form. Dalsze rozważania koncentrują się na kryteriach oceny dzieła kaligraficznego, zarówno jeśli chodzi o fragmenty (struktura i kompozycja pojedynczych znaków), jak i całość jako dzieła wizualnego (spójność elementów, podział na wersy, usytuowanie pieczęci, kolorystyka). Obok wizualności, wartościowaniu podlegają treść dzieła, intencje, emocje i nastrój piszącego. Zdolność do pełnej oceny zależy także od kultury, wiedzy, wykształcenia i wrażliwości artystycznej odbiorcy. To on dostrzeże wartość i przesłanie tysiącletnich pomników narodowej kultury chińskiej. Poeta Kang Youwei, patrząc na starożytne chińskie inskrypcje na kamiennych bębnach, pisał: „Są jak ozdoby ze złotych nici zdobiące ziemię, jak jaśmin pnący skłębiony w obłok, w nich cały znajduje ukojenie”. Liczne tu bezpośrednie odwołania do obrazów poetyckich przydają omawianemu traktatowi piękna i wzniosłości.

Słowa szczególnego uznania należą się także za kształt edytorski książki, wypracowany w Wydawnictwie Uniwersytetu Gdańskiego. Redaktorzy wraz z Zespołem stworzyli edycję, w której szlachetne przesłanie traktatu o chińskiej kaligrafii zyskało odpowiednio dystygowaną formę wydawniczą.

Działalność naukowa i popularyzatorska Sun Mina, autora dwudziestu książek o sztuce kaligrafii, obejmuje również inicjatywy o charakterze kulturowym i upowszechniającym. Służą temu tak liczne wystawy, które odbywały się zarówno w Chinach, jak i w Europie, np. Wielka Wystawa Nowoczesnej Chińskiej Kaligrafii w Paryżu w 1998 roku. Autor ustanowił także Nagrodę Kaligraficzną swego imienia jako zachętę dla debiutującej młodzieży.

Wieczór promocyjny omawianej książki Sun Mina *Papier, tusz i pędzel, czyli traktat o chińskiej kaligrafii*, przygotowanej staraniem Zespołu Sinologów pod kierunkiem profesor Wu Lan stał się atrakcyjną prezentacją chińskiej kultury wysokiej. Uroczystość odbyła się w Instytucie Konfucjusza przy Uniwersytecie Gdańskim, przy organizacyjnym współudziale Wydawnictwa Uniwersytetu Gdańskiego. Licznie zgromadzeni goście z wielu wydziałów Uniwersytetu i środowisk miasta wysłuchali informacji o rozwoju badań nad kulturą chińską w gdańskiej Uczelni, przypomniano edycje uniwersyteckiego Wydawnictwa o tematyce chińskiej, konferencje naukowe, nadanie doktoratu *honoris causa* profesor Wu Lan oraz działalność Studium Azji Wschodniej. Spotkanie w części merytorycznej prowadziła profesor Wu Lan, która wygłosiła bardzo ciekawy, bogato ilustrowany wykład o chińskim piśmie i kaligrafii. Część praktyczną spotkania stanowiły spotkania pełnych zapалу słuchaczy z przygotowanym specjalistycznym papierem, tuszem i pędzlem. Zapis i stawianie znaków kaligrafii chińskiej odbywało się przy współudziale i pod okiem wykształconych chińskich absolwentów „sztuki ułożonej ręki”. To ćwiczenie bezpośrednio uświadomiło zebranych oryginalność i trudność wykonania choćby prostego zapisu własnego imienia znakami chińskiej kaligrafii. Słusznie brzmiały więc słowa komentarza do tej części: w kulturze chińskiej miarą szacunku dla kaligrafii pozostaje jej wysoka wartość jako daru serdecznego, ale i kosztownego.

Promocja edytowanej w oficynie Uniwersytetu Gdańskiego książki Sun Mina, w przekładzie Zespołu Tłumaczy, stała się prawdziwym świętem kultury chińskiej w gdańskim Instytucie Konfucjusza.